

A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS BIZTOSÍTHATÓSÁGA: A FAANYAG SZEREPE

Stipta József

Nyugat-Magyarországi Egyetem
Erdőmérnöki Kar, Kémiai Intézet

Bevezetés

Becslések szerint a Föld teljes felszínének 10 %-át, a szárazföld 1/3-át erdők borítják. A világ nettó nyersanyagtermelését tekintve a szárazföldön folyó összes nyersanyagtermelés 67 %-át, a szárazföldön és a vízben termelődő nyersanyagok 45 %-át az erdők adják. Az erdők által termelt biomassza tömegének közel a felét a faanyag alkotja. Ez a mennyiség a Föld összes fotoszintetikus anyagának közel 1/4-ét teszi ki.

Biológiai szempontból a faanyagban - mint megújuló nyersanyagforrásban - óriási lehetőségek rejlenek. A nap energiáját és a levegő szén-dioxid tartalmát felhasználó fotoszintézis során termelődő nyersanyagkészlet a végtelenségig fenntartható, megfelelő technológiával még erőteljesen fokozható is.

A Föld energiaigénye állandóan növekszik, a szükségletek kielégítése mind nagyobb ráfordításokat követel. A meglévő készletek korlátozottsága mind nagyobb mértékben fordítja a figyelmet az ún. alternatív energiaforrások /szél-, nap-, bioenergia/ felhasználhatóságának irányába. Az 1970-es években az olajválság, napjainkban fenntartható fejlődés gazdasági, környezetvédelmi kihívásai még nagyobb hangsúlyt adnak ezeknek a területeknek.

Az energiaigény meghatározása még napjainkban is azt jelenti, mekkora mennyiségű hő-energiára, villamos energiára, motorhajtóanyagra van szükség. A Föld népességének rohamos növekedése, az egyre növekvő élelmiszerigény kielégítésének biztosítása szükségessé teszi egy új energiafogalom bevezetését, ez a biotechnológiai energia.

A faanyag kémiai felépítése, mint a hasznosítás alapja

Mind a kémiai, mind a biológiai faanyag hasznosítás alapja a faanyag vegyi összetétele. A kémiai hasznosítás nem más, mint az egyes alkotórészek kinyerése és ipari célokra való átalakítása. A felhasználhatóság mértékét az egyes kémiai összetevők mennyisége és minősége szabja meg. Ez viszont nagymértékben függ a felhasznált fafaj típusától, a hasznosított faanyag típusától /fatest, kéreg, gyökérzet, levél, stb./.

A faanyagban sokféle kémiai elem található, de a felépítésben döntően csak három elem: a szén /~49 %/, a hidrogén /~6,1 %/ és az oxigén /~43,8 %/ vesz részt. A 1,1 % egyéb alkotóelem között található a nitrogén, a foszfor és a kén, a nyomelemek /bór, mangán, réz/.

A három legfontosabb elem atomjainak különféle kémiai kötések útján való kapcsolódása hozza létre a fát alkotó szerves vegyületek gazdag választékát. Ezek közül döntő jelentőségű a cellulóz, a hemicellulózok, a lignin, az egyéb járulékos anyagok.

A faanyag hasznosításának lehetőségei:

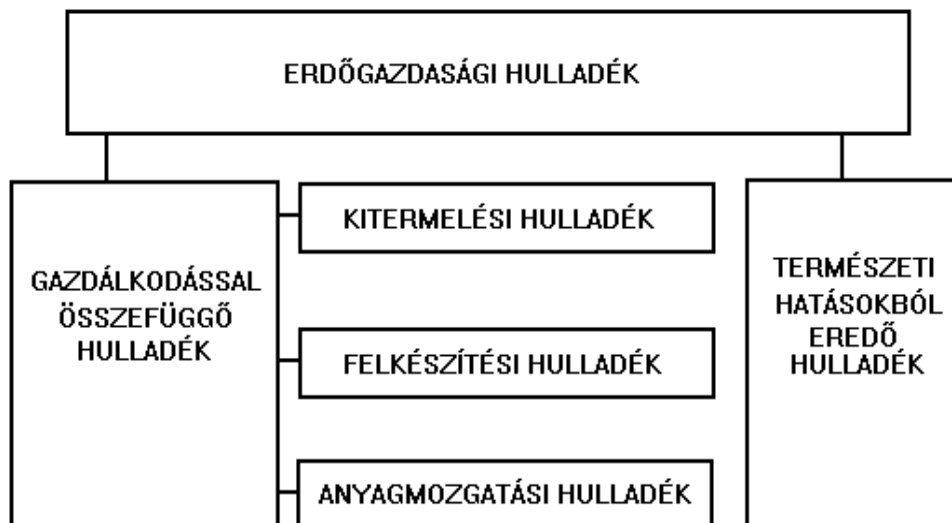
- energiahordozóként való hasznosítás;
- másodlagos ipari nyersanyaggá történő feldolgozás;
- vegyipari hasznosítás;
- talajjavításra történő felhasználás;
- takarmány- és élelmiszerkészítés.

A faanyag gazdaságilag legkedvezőbb felhasználási módja, ha a korábban nem hasznosított részeket, a hulladékokat /melléktermékeket/ vezetik vissza a termelési folyamatba. Újra hasznosítható anyagok keletkeznek az erdészeti /1. ábra/ és a faipari folyamatok /2. ábra/ során.

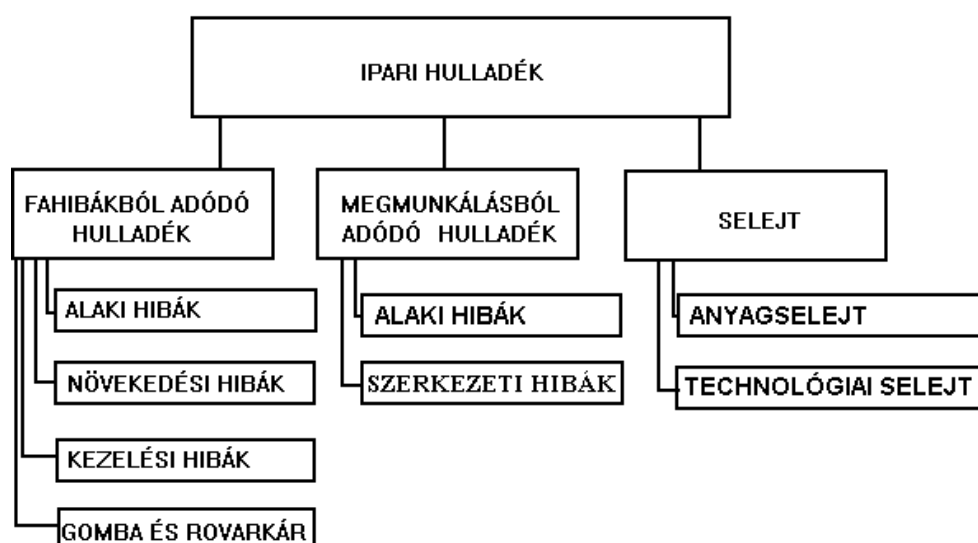
A faanyag energiahordozóként való hasznosítása

A biomassa energetikai hasznosításának legrégebbi, ugyanakkor újabban a legnagyobb érdeklődést kiváltó formája az energetikai fatermesztés és ezzel összefüggésben a fa energetikai hasznosítása. Az ismertebb tüzelőanyagok fűtőértékének összehasonlítása a fa fűtőértékével /1. táblázat/:

1. ábra. Erdőgazdasági hulladékok

2. ábra. Ipari fahulladékok

1. táblázat. Ismertebb tüzelőanyagok átlagos fűtőértéke

Energiahordozó	Energiatartalom MJ/kg
Légszáraz fa /átl./	15,0
Barnaszén	20,5
Koksz	29,7
Benzin	43,5
Gázolaj	42,5
Etilalkohol	27,0
Metilalkohol	20,0
Növényi olaj	38,0

Azonos nedvességtartalom mellett a különböző fafajok égéshője és fűtőértéke némileg különbözik egymástól. Az eltérés mértéke 3-5 %, az eltérés oka lehet pl. az eltérő gyantatartalom.

A faanyag fűtőértéke viszonylag alacsony érték, így a vele elérhető maximális hőmérséklet is jóval alacsonyabb, mint ami kőszénnel vagy gázolajjal elérhető. Frissen döntött fa esetén a nagy nedvességtartalom miatt különösen rosszak a kalorikus adatok. A fahulladékok hasznosításakor fontos lehet a kéregből nyert hőenergia ismerete. Általánosságban a fakéreg fűtőértéke megegyezik a hozzá tartozó farész fűtőértékével. A gyantadús fenyőkéreg esetén ez az érték rendszerint nagyobb, mint a lombosfák kérgéé.

2. táblázat. Fajlagos energiaárak különböző energiahordozóknál (Ft/GJ)

Megnevezés	1993. év	1997. év	Növekedés (%)
Villamos energia	1724	4347	152,2
Tüzelőolaj	1091	2002	83,5
PB gáz	352	1038	194,9
Földgáz	347	732	111,0
Szén	303	552	82,2
Szalmabála	...	427	...
Tűzifa	187	403	115,5
Faapríték	197	219	11,2

A fa energetikai célú hasznosításának jelentős hagyományai vannak. Korábban ez az emberi lét természetes velejárója volt. A fa, mint természetes energiaforrás legújabb kori alkalmazásának elsősorban gazdasági és stratégiai okai voltak, és ez egyértelműen az 1970-es években bekövetkezett olajár-robbanással hozható összefüggésbe /2. táblázat/.

A fa energetikai célú hasznosítása csak egy meghatározott szintig valósítható meg a hagyományos erdőgazdálkodás bázisán, az erdőgazdálkodási és fafeldolgozási hulladék (melléktermék) hasznosításával. Nagyobb mennyiségben történő energiatermelés esetén célültetvényekre is szükség van, a nagyobb mennyiségű és olcsóbb biomassa előállításához.

A faanyag másodlagos ipari nyersanyagként való hasznosítása

A fahulladék kompozitlemezekben való felhasználása a forgácslap- és farostlemezgyártás régi gyakorlata. A modern forgácsképző és rostosító berendezésekkel a gyalu- és maróforgács, a hámozáskor keletkező forgácsanyag, a fűrészpor, a szabászati hulladékok mellett a kéreghulladékok, a csiszolatpor, a cellulózipari rosthulladékok és iszapok minden változata - fafajra való tekintet nélkül - feldolgozható.

A faanyag vegyipari hasznosítása

Pirolízis: Ha a faanyagot levegőtől elzárt térben hevítjük, akkor a felszabaduló hőenergia mellett iparilag hasznosítható termékek keletkeznek:

- faszén;
- kátrányolajok, szurok;
- kondenzálható gőzök /metanol, aceton, ecetsav/;
- éghető gázok /szén-monoxid, hidrogén, metán/.

Hidrolízis: Azokat a fákémiai átalakulásokat, amelyek során a faanyag valamelyik alkotórésze illetve funkciós csoportja a vízzel lép reakcióba, hidrolízisnek nevezzük.

A fa poliszacharidjainak elsődleges hidrolízis termékei azok az egyszerű cukrok, amelyekből a makromolekulák felépültek:

3. táblázat. A főbb bioaktív anyagok mennyiségi aránya a lombfrakcióban

Fafaj	Karotin mg/kg	Fehérje %	Mikroelemek mg/kg			
			Fe	Mn	Cu	Zn
Lucfenyőtű nyáron	367,1	14,2	221,0	249,0	27,8	67, 5
Lucfenyőtű télen	139,0	8,8	178,3	316,0	14,3	29, 4
Bükk lomb	289,4	15,7	221,0	574,0	6,7	86, 5
Tölgy lomb	251,0	12,6	191,3	300,0	18,2	63, 0

Összefoglalás

Napjainkban is gyakran elhangzó vélemény, hogy a faipar pazarlóan bánik nyersanyagával mind a kitermelésnél, mind a feldolgozás során.

Tagadhatatlan, hogy a korábbi gazdasági viszonyok között, amikor az ipar számára kedvező fafajokból nagy mennyiségű és olcsó nyersanyag állt rendelkezésre, az erdei nyersanyagforrásoknak csak kis százaléka került a feldolgozó üzemekbe. Ugyanakkor a gyártásba adott nyersanyag jelentős része is fel nem használt hulladékká vált.

A nyersanyagbázis megváltozása, valamint az egyre növekvő költségek arra ösztönöznek, hogy a rendelkezésre álló anyagot a lehetőségekhez mérten a leghatékonyabban használják fel. Fakitermeléskor követendő technológiai szempont, hogy éppen annyi faanyagot szállítsanak el az erdőtől, amennyit fel lehet dolgozni. A gyorsan fejlődő technológiák célja az, hogy a legtöbb fafajt, méretet és végső soron a teljes biotikus tömeget hasznosítsák. A jövőben a felhasznált erdei hulladék tömegét is az az igény fogja meghatározni, hogy a termőhely minőségét még megőrizzék.

A faanyag felhasználása környezetvédelmi szempontból is rendkívül kedvező, hiszen a környezet szennyezése nélkül lehet természetien és felhasználásával sem jut a környezetbe többlet szennyező anyag.

Felhasznált irodalom

1. A faanyag-hulladék kémiai és biológiai hasznosítása. Kézirat. Faipari Kutató Intézet, Budapest, 1977.
2. Hulladékhasznosítás, energia- és anyagtakarékosság a fafeldolgozó iparban. Kézirat. Faipari Kutató Intézet, Budapest, 1975.
3. Kovács Jenő: Az erdészeti és faipari hulladékok energetikai hasznosításának eredményei II. REAK Hírlevél
4. Náray-Szabó Gábor: Fenntartható fejlődés - fenntartható fogyasztás. Természet Világa 130 évf. 12. szám, 1999.
5. Sági Ferenc: Újratermelődő természetes anyagok az Európai Unióban. Mezőgazdaságunk útja az Európai Unióba sorozat 5. füzet 2001.
6. Szalay Lajos: A fahulladék hasznosítása. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1981.